

Vis mobilversjon

Ku

- **Latinsk navn:** Bos taurus
- **Familie:** oksefamilien
- **Rase:** telemarksku, yak og skotsk høylandsfe

Viste du at...

...drøvtyggere har fire mager; vom, nettmage, bladmage og løypemage...

Telemarksku

Kuene på Langedrag

Storfe kalles også kveg og tamfe. Hos storfe kalles hunnen ku, hannen kalles okse eller kastrat og avkommet heter kalv frem til ettårsalderen. Før kua får kalv første gang kalles hun kvige. Storfe er drøvtyggere med fire mager, eller egentlig en mage med fire avdelinger.

Drøvtyggere er skapt for å kunne samle maten raskt på beitet, for så å kunne tygge det nøyere senere et sted de er tryggere for rovdyr enn ute på de åpne slettene. Kveg holdes først og fremst på grunn av kjøtt, skinn og melk. Dessuten brukes de som trekkdyr - også i våre dager. Dette har vært vanlig i vestre deler av Asia gjennom mer enn 6 000 år. I Norge har vi over en million kyr!

På Langedrag har vi tre forskjellige raser; skotsk høylandsfe, yak og telemarksku. Hver og en rase står i en særstilling.

Yak: (lat. *Bos grunniens*) er en langhåret kvegrase med pukkel som lever vilt i Tibet og Himalaya- området. På tibetansk er ordet "yak" betegnelsen bare på oksen, mens kua heter "dri" eller "nak". Likevel kalles både oksen og kua på andre språk yak. Vill yak er svart eller mørk brun, og oksen kan bli rundt to meter høy og veie 1000 kg! Merkelig nok blir tam yak bare halvparten så store. I likhet med alle andre tamme dyr, forekommer tam yak i alle mulige farger. Både oksen og kua hos så vel tam som vill yak har horn. Yaken rauter ikke som tamkveg gjør, men lager mer en gryntelyd. Levetiden til en yak kan komme opp i 20 til 25 år.

Vill yak lever mellom 3000 og 6000 meter over havet, altså områder som er helt treløse. Den lange overpelsen og den tykke underpelsen beskytter dem mot vær og vind disse stedene hvor det kan være vanskelig å finne ly. Yaken utsondrer også en spesiell, klissete substans med svette som holder pelsen vanntett og varm. Denne substansen brukes i folkemedisinen i Nepal. Vanligvis holder yaken sammen i flokker på 10 til 30 dyr som i sommerhalvåret trives i områder med permanent snø. I kaldere sesonger vandrer de noe lenger ned for å finne mat lettere. De er spesielt tilpasset fjellklima og temperaturer som kan komme under -40 til -60°C. Tradisjonelt har den ville yaken blitt jaktet på for mat og skinn, men er nå en utrydningstruet art!

Tam yak er fremdeles et vanlig jordbruksdyr i områdene rundt Nepal og Mongolia. Den brukes som trekkdyr, ridedyr og kløv-/ pakkdyr. Spesielt som kløvdyr er yaken uerstattelig i fjellområdene. På grunn av dens unike evne til å ta seg frem i steinete terreng, samtidig som den kan bære tunge lass, er yaken den vanligste transportmåten for fjellfolkene i området. Den holdes likevel i hovedsak for mat, melk og materialer. Alle deler av yaken blir brukt. Underulla er spesielt varm og er høyt verdsatt. Selv møkka brukes! Fordi det er lite trær og annet brennbart materiale der yak fins, tørkes møkka og brukes som brensel. Det lages en spesiell ost av yakmelk, kalt churpi (tibetansk) eller

byaslag (mongolsk). Yaken kan krysses med vanlig tamku, og kalles da dzo eller dzopkyo. Disse blir ufruktbare, akkurat som kryssninger mellom hest og esel.

I nyere tid har man også funnet andre bruksområder for yaken. I sentrale asiatiske land markedsføres snørekjøring på ski med yak, yak polo og andre sporter med yak, som turistattraksjoner! Her på Langedrag bruker vi dem mer tradisjonelt, nemlig som kløvdyr når vi skal opp på setra eller på guidede turer i fjellet. Edvin ville ha yak for å se om den er et dyr som kan være aktuell også for norske fjellbønder. Bl.a. i Sveits har de hatt samme tanken, der noen bruker yak som kløvdyr på turistturer i fjellet. I USA er kjøttproduksjon i gang i Nebraska, og derfra har Langedrag og norske bønder kanskje mye å lære. Yakkveg er eksepsjonelt hardføre og nøysomme, med et utrolig godt og mørt kjøtt, og kan passe godt inn på Norges skrinne fjellbeiter, med vårt til tider barske klima.

Paringstiden er i september og de er kjønnsmodne når de er 3-4 år gamle. Kalvene fødes i april - juni etter en drektighetsperiode på 9 mnd. Yak får kalv kun hvert 2. eller 3. år.

Her på Langedrag bor Lars, Mathilde (8001), Pernille (8002), Yakki (8003) og Anja (6001).

Skotsk høylandsku: Dette er en primitiv, hardfør og nøysom storferase, hjemmehørende i det nordvestlige Skottland. Den har mektige, utadvendte horn og langt hårlag. Fargen varierer mellom gul og mørkebrun. I Norge fra 1993; ca. 350 mordyr i storfekjøttkontrollen (2004), det utgjør ca. 2 prosent av ammekyrne i Norge.

Telemarks ku: Telemarkfeet er landets eldste kurase. Den ble definert og utstilt i Kviteseid som egen rase i 1856. Det finnes 350 dyr av rasen i Norge, 100 av dem holder til i Telemark.

Telemarkfeet er en truet dyreart og bestanden må, ifølge avlseksperter, dobles til minst 600 dyr så snart som mulig, for at ikke arten skal gå tapt.

Telemarkfeet er den rasen her i landet som først kom i ordna former med avlsarbeid og offentlige utstillinger. Rasens kjennetegn er at den er rød- eller brannsidet med hvit ål langs ryggen og hvit under magen og på beina. Ansiktet skal være droplet, altså ha små prikker, og alle skal ha horn. En voksen ku veier ca. 500 kg. Det er gitt ut stambøker både for okser og kyr. Den første kom i

1926. Der fins omtale av flere tusen dyr og mye historikk. Bøkene kan lånes på biblioteket. Tidligere var telemarkskua et slags nasjonalsymbol. I dag er det registrert under 600 av dem i hele landet.

Den som først og fremst tok initiativet til avlsarbeidet var statsagronom Johan Lindeqvist. Han var svensk og kom med nye impulser fra utlandet. Han så at kyra i øvre Telemark var hardføre og melket godt, og passet i fjord-, skogs-, fjellbygder. Første rasefeutstillinga var i Kviteseid 1856. Ti år senere ble Seljord fast utstillingssted og har vært det i alle år senere. Med åra kom det også til andre raser og dyreslag, og mye folk samles på Dyrsku`n i september.

Etter hvert, og særlig i etterkrigstiden kom det inn større storferaser som kunne yte mer. Med utgangspunkt i svensk rødt fe, og innkryssninger av andre raser, har norsk rødt fe blitt avlet frem. NRF er den dominerende storferasen i Norge. Telemarkfeet og andre norske, små raser har gått sterkt tilbake. Men noen bønder holder ennå liv i de gamle kuslagene. Dessverre er de fleste gamle norske raser likevel svært utrydningstruet. Nå spesialiseres ofte rasene til enten melke- eller kjøttproduksjon, mens de gamle rasene, som telemarken, er kombinasjonsraser.

Økologiske gårder som vil drive med storfe velger gjerne gamle raser nettopp på grunn av deres evne til å både gi melk og kjøtt, samtidig som de gamle rasene trenger mindre mat og har bedre helse enn moderne, høytytende raser. NRF er også en kombinasjonsrase, men er større og trenger mer konsentrert fôr. Telemarken er en nøysom ku som kan klare seg godt på lite og lite konsentrert fôr, og er flink til å finne mat selv i utmarka. Her kan ikke moderne mer høytytende raser konkurrere med de gamle. Her til lands er det gode og store utmarksbeiter, og det er viktig at vi lar kyra utnytte dette, i stedet for å føre dem med korn og annet som heller kan brukes til menneskemat!